

GENOM ÖKNEN

I början av 80-talet, nästan tio år efter att jag grävde vid Tel Arad, kom jag tillbaka till den lilla ökenstaden Arad, åtta kilometer från utgrävningssplatsen. Det var i denna utpost vi hade bott under utgrävningarna, på ett litet hotell. Nu kom jag för att tillbringa ett halvår i Arad, med en massa studenter från hela världen, som gick på olika kurser, fast mest roade sig. Vi bodde i ett höghus vid stadens lilla torg, två i varje rum, fyra i varje lägenhet.

Arad är som de där franska skidorterna som någon har placerat mitt i ingenstans, bara för att de ligger vid någon bra alptopp – skönhet är inte det primära, det finns andra aspekter som styr. Vad som fick stadsplanerarna att välja denna torra plats för att bygga ett samhälle, i början av 60-talet, vet jag inte. Enligt Wikipedia grundades Arad av en grupp ex-kibbutzmedlemmar som sökte ”en miljö fri från de urbana åkommorna överpopulation, trafik, oljud och föroreningar.” Oljud fanns ändå i Arad, om än i korta explosiva doser, då överljudsplanen från israeliska flygvapnet med jämna mellanrum flög över denna del av öknen, och av någon anledning ofta bröt ljudvallen just här. Vid ett tillfälle ledde detta till att de flesta av Arads fönsterrutor krossades. Men för övrigt fanns inte många av storstadens farsoter här. I Arad fanns som sagt ett torg, och på det torget dansade man folkdans två kvällar i veckan, något som israelerna ständigt roat sig med. Och så fanns där en biograf, som bytte film varannan vecka. En simbassäng fanns också i närheten, och förstås några falafelställen. Mycket annat minns jag inte att vi bistods med i underhållningsväg. Fast vi underhöll förstås oss själva mest.

Vem det var som fick idén första gången vet jag inte, men vi tyckte alla att den var briljant. Arad ligger på 800 meters höjd över havet, tjugofem kilometer väster om Döda havet. Men Döda havet ligger 400 meter under

havsytan. Dessa tjugofem kilometer är alltså nerförsbacke hela vägen. Rakt genom öknen. Den briljanta idén var att gå rakt ut i öknen, utan karta och kompass, bara med solen som ledstjärna. Gå och gå, till nöds klättra och klättra, tills vi kom fram till sjön. Eftersom Döda havet låg rakt österut, och var många kilometer lång i nord-sydlig riktning, så behövde vi förstås bara följa morgonsolen för att hitta rätt. Men eftersom det bara fanns en eftermiddagsbuss från Döda havet till Arad på lördagarna – vår enda pluggfria dag – och den gick klockan tre på eftermiddagen, så gällde det att börja traska så tidigt på morgonen att vi skulle hinna fram till busshållplatsen vid Döda havet innan dess. Annars skulle vi få lov att sova över därnere, eller försöka lifta tillbaka. För övrigt såg vi inga möjliga fallgropar med vår plan.

Sagt och gjort. Klockan fyra på morgonen, en lördag i oktober, gav vi oss av. Jag tror vi var fyra stycken. Det kändes precis som de omöjliga morgnarna vid Tel Arad: samma klockslag, samma slags ovala vattenflaskor i grön plast, samma öken. Fast den här gången fanns ingen lastbil. Bara våra fötter, iklädda kängor eller gypadojor. Vi promenerade till samhällets utkant, det tog bara fem minuter, och så stod vi där vid kanten och tittade ut. För Arad slutar förstås lika tvärt som de där franska skidorterna — som alla orter utslängda mitt i ingenstans. En radda hus, och sen bara öken.

Solen höll precis på att gå upp, så vår kompass hade infunnit sig. Punktligt. Vi hade staden i vår rygg, och precis framför oss stod något slags minnesmärke över någonting, gjutet i betong. För övrigt såg vi ingenting utom sand och sten. Sand och sten. Och solen. Howard, en trettioårig kille som så vitt jag minns hade mustasch och glasögon och pluggade i Texas, tog kommandot. Han hade, sa han, något slags hum om vart vi borde gå. Jag minns att vi hade ryggsäckar med oss, för våra obligatoriska gröna vattenflaskor, för våra medhavda mackor, och så att vi skulle ha någonstans att lägga långbyxor och tröjor när solen hade stigit så pass högt på himlen att den iskalla ökennatten hade förvandlats till varm och dammig dag.

Det finns ställen på jorden som förmedlar intrycket av att man är på en annan planet. Att vandra i en öken, speciellt en tyst, tidig morgon, kan utan

tvekan ge en sådan känsla. Vi gick där, i tystnaden, bland stenarna. Att göra denna vandring ensam skulle jag ha upplevt som outhärdligt. Att göra den med tre-fyra andra var spännande, och vackert. Någon gång stötte vi på en kamel, och jag vill minnas att vi mötte en beduin, en beduin som förstas kunde detta landskap som sin egen ficka. Annars var vi totalt ensamma med den karga naturen.

Ändå var det en allt annat än monoton natur vi mötte där ute i öknen. Precis som den eviga havsisen vid Arktis av någon anledning kan se ut på hundra olika sätt, så kan detta ökenlandskap anta de mest skiftande former. Under vintermånaderna, när regnet, ibland mycket plötsligt, kan slå till, så har vattnet en tendens att leta sig fram i normalt helt torrlagda fåror i öknen, så kallade wadis. Och när detta plötsligt uppdykande vatten forsar ner mot havet, eller Döda havet, så har det vid enstaka fall gett upphov till något som närmast kan beskrivas som en bakvänd tsunami, en flodvåg som plötsligt rusar mot stranden, men bakifrån, inifrån landet. Lyckligtvis är sådana förödande flodvågor ganska sällsynta, men de torra lämningarna, dessa wadis, finns kvar överallt som bevis på vattnets enorma kraft även i en öken. Ibland följde vi wadifåror, ibland gick vi i helt öppna vida landskap. Negevöknen är kanske inte lika skiftande i sin geologi som Sinaiöknen, men ändå är upplevelsen av att gå i detta tomma landskap sagolik. Kanske är det just avsaknaden av distraktioner som gör att man upplever de små skiftningarna så starkt.

Fem gånger gjorde vi denna promenad, Howard, jag och två-tre personer till. Fem gånger med solen som enda ledstjärna, varje gång följande en annan rutt. Och varje gång var upplevelsen helt annorlunda.

Faran med att gå i öknen utan karta är förstås att man inte kan förutsäga vilka hinder som ska dyka upp på vägen. Jag minns att vi vid ett tillfälle fick hasa oss ner för en plötsligt uppdykande brant på några meter. Och att vi någon gång, när det blev mycket varmt, fick ont om vatten. Men annars var vår enda egentliga utmaning att hinna fram till bussen vid Döda havet. På de sju timmar vi hade till godo.

Den sista timmen var alltid den mest spektakulära. Om vi under de första sex timmarna tillryggalagt drygt tjugo kilometer i en stadig ned-

åtgående lunk, så slutade detta lunkande alltid med att man stod vid ett plötsligt stup, fyrahundra meter högt. Ett stup nedanför vilket det långa Döda havet utbreder sig – det Döda hav som en gång, för inte alls länge sedan, var en enda sjö, men som nu, på grund av nyttjandet av Jordanflodens vatten, blivit till små uttorkade pölar fyllda av märkliga saltstoder. Det är ett avgrunds djup som sträcker sig ner genom Israel, bildar Röda havet, och sen nere i Afrika blir Kenyas Rift Valley. Det är jordbävningssområde detta, om än av det mildare slaget. Jag kan bara minnas att det skakade en gång, ett par sekunder, under min tid i Israel.

Det var alltid spännande att komma fram till stupet. Dels för att vi aldrig visste hur väl vi skulle pricka vår destination, det historietyngda Masada-berget – som låg där som en ö bortom stupet, en ö vars topp befann sig på samma höjd som vi gjorde – och den hägrande busshållplatsen vid dess fot. Dels för att vi alltid kom fram till stupet i sista sekund, och av någon anledning alltid lyckades komma ner till hållplatsen fem minuter innan bussen anlände.

Men rädda för att komma för sent var vi egentligen inte, för på ett eller annat sätt räknade vi med att kunna komma tillbaka till Arad, även om vi missade bussen. Det fanns vandrarhem vid Masada. Det fanns bilar att lifta med.

Vad vi aldrig räknade med, i vårt galanta ”vandra-genom-öknen-med-solen-som-kompass”-projekt, var tänkbarheten att vi inte skulle kunna ta oss ned för stupet.

Det var den femte, och sista, gången som vår övermodiga lättsinnighet konfronterades med verkligheten. För om havet en lugn, solig dag för en människa i en liten eka kan upplevas som den vänligaste, ofarligaste plats i världen, och öknen en ljummen vindstilla dag den perfekta platsen att ta sig en promenad med solen som kompass, så behövs det inte mycket för att få den lilla människan att fullständigt tappa kontrollen när förhållandena i dessa vänliga miljöer plötsligt förändras.

Om jag minns rätt så hade vi tagit en ganska vidöppen rutt den här gången. Det var ganska sent på året, förmodligen i början av december.

Detta bekymrade förstås inte oss, eftersom dagarna fortfarande var varma. Om än inte så långa. Och att nätterna var iskalla bekymrade oss inte heller. För då skulle vi befinna oss i våra sängar i Arad.

Vi var nästan framme, och i ovanligt god tid, när den började. Vinden. Först kändes den faktiskt behaglig. Vi befann oss på ett stort öppet område, ännu ett par kilometer från stupet, när en angenäm bris började svepa över oss. Varma som vi var tyckte vi att det var skönt. Den följande kilometern tilltog vinden något, tillräckligt mycket för att förvandla vårt välbehag till en vag, malande oro. Men rädda kan jag inte säga att vi var. Inte alls. Inte förrän vi stod hundra meter från stupet. Och vinden plötsligt förvandlades till en storm, en ökenstorm. Vi hade inte bemödat oss om att läsa väderleksrapporterna kvällen innan. Vi hade inte diskuterat vårt projekt med någon som visste bättre än vi. Vad jag vet, fick veta efteråt, är att en grupp hysteriskt oroliga människor, våra vänner, hade tagit emot stormen när den kom till Arad samma eftermiddag.

Jag minns inte vem det var som först tog sig fram mot kanten, förmodligen var det Howard. Men innan han nått ända fram ryggade han, och kom snabbt tillbaka till oss. ”Det går inte”, flämtade han. ”Vi kommer att dö.” Normalt var detta stup inte speciellt svårforcerat. Visserligen var det nästan vertikalt, men genom åren hade beduinerna skapat stigar som vindlade sig ner, som serpentinerna med hårnålskurvor. Och tog man det bara lugnt så gick det alltid bra. Problemet var bara att vi nu knappt lyckades stå på benen. Vinden kom rakt bakifrån, från öknen. Och tog man sig fram mot kanten skulle man blåsa ner.

Klockan var halv två på eftermiddagen. Vi gjorde en snabb kalkyl: det var högst tre timmar till solnedgången. Skulle vi försöka vända om? Gå tillbaka den väg vi kommit, försöka spåra oss tillbaka genom samma wadis, till Arad? Nu hade vi ingen kompass, men vi hade våra gemensamma minnen av rutten. Vi behövde inte ens kalkylera. Det hade tagit oss nästan sex timmar att ta oss från Arad hit, nerförsbacke. Det fanns ingen som helst möjlighet att hinna tillbaka innan solnedgången. Och när det blev mörkt blev det beckmörkt. Hur mycket stjärnor än lyser, så skulle de aldrig kunna lysa upp vår väg. Och när det blev mörkt skulle det också bli iskallt.

Fruktansvärt iskallt. Hur skulle vi kunna sova över i öknen? Det gick inte, vi skulle inte klara det. Att vända om var alltså omöjligt. Paniken steg inom gruppen. Varför hade vi inte tänkt på det här? Solen som kompass... vad bra det lät. Så korkade vi varit. Vi stod som paralyserade, medan allehanda katastrofscenarier strömmade genom våra huvuden. Till slut var det Howard som talade:

”Vi har inget alternativ”, sa han. ”Vi måste över kanten.”

Vi tittade på varandra. Så tog vi varandras händer och gick, eller snarare kröp, fram mot kanten. Jag har faktiskt ett foto kvar från den dagen. Sharon och Paul sitter och håller i varandra, medan vinden viner genom deras hår. Bakom dem syns Masada.

Jag minns inte längre vem som tog sig över först. Förmodligen var det Howard. Men jag minns ropet, från andra sidan.

”Det är alldeles vindstilla här nere!!”

Det var alltså bara ett enda steg, ett enda farligt steg. Sedan skulle faran vara över. Det hade vi inte kunnat föreställa oss, så hårt som det blåste där uppe. Men det var ju klart! Eftersom vinden kom från öknen, och stupet var nästan vertikalt, var det förstås totalt vindstilla när man väl tagit sig över. Plötsligt fick vi mod. Vi tog oss försiktigt mot kanten, en efter en. Jag minns hur det stod och vägde, en sekund. Skulle man tappa fotfästet och blåsa bort, eller skulle man lyckas hålla sig kvar, det där enda steget?

Vi klarade oss allihopa. Vi överlevde. Jag har ett foto till från den dagen, från busshållplatsen. Vi måste ha bett någon annan ta bilden. För vi står där alla fem. Vi är helt sandiga, rufsiga och tilltufsade. Och vi har alla stora leenden på våra läppar. Har man klarat en farlig fysisk strapats så blir man av någon anledning ofta euforisk efteråt.

5

Masada sett från stupet, 1981.